

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Қудратова Мавлуда Нуриддиновна дар мавзуи «Ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ, доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020100 – Фалсафа (6D020106 – Фалсафаи иҷтимоӣ). – Кӯлоб, 2026. – 177 с.

Мутобиқати мавзӯ ва мухтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мухтавои диссертатсия аз ҷиҳати моҳият ва мазмун ба шиносномаи ихтисоси 6D020100 – Фалсафа (6D020106 – Фалсафаи иҷтимоӣ) мувофиқат мекунад. Ҳамзамон, таҳқиқот ба талаботи феҳристи ихтисосҳое, ки аз рӯйи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дараҷа ва унвонҳои илмӣ дода мешаванд ва бо қарори раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, мутобиқ мебошад.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Қудратова Мавлуда Нуриддиновна мавзуеро мавриди таҳқиқ қарор додааст, ки ба таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар илмҳои ҷомеашиносии ватанӣ ҷанбаҳои алоҳидаи таҳаммулпазирӣ – ахлоқӣ, динӣ, таърихӣ ва сиёсӣ – мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд, аммо то ҳанӯз ин падида ҳамчун низоми томи арзишҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар робита бо ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ таҳқиқи мукаммали фалсафӣ наёфта буд.

Маврид ба зикр аст, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ, шиддат гирифтани муҳоҷират, зиёд шудани иртиботи байнифарҳангӣ ва таҳдиди ифротгароӣ масъалаи ҳамзистии осоиштаи гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, этникӣ ва динӣ ба яке аз масъалаҳои марказии фалсафаи иҷтимоӣ табдил ёфтааст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҷрибаи талхи низои дохилӣ ва таҷрибаи беназири сулҳу ваҳдати миллиро аз сар гузаронидааст, фарҳанги таҳаммулпазирӣ шартӣ нигоҳдории субот ва рушди устувори ҷомеа мебошад. Маҳз ҳамин ҷанбаи масъаларо ба назари эътибор гирифта, мавзуи диссертатсияи докталаби дараҷаи илмиро мубрам арзёбӣ менамоям.

Диссертант аҳамияти омӯзиши мавзӯро дар нуктаҳои зерин ифода намудааст: **якум**, фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҷомеаи муосир ҳамчун арзиши умумибашарӣ, механизми танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва шартӣ ҳамкориҳои созанда баррасӣ мешавад; **дуум**, ҷомеаи Тоҷикистон аз лиҳози таркиби иҷтимоӣ сермиллат ва аз ҷиҳати фарҳангӣ динӣ гуногунранг буда, таҷрибаи мураккаби таърихӣ давраи гузаришро аз сар мегузаронад; **сеюм**, анъанаҳои фарҳангии халқи тоҷик бо ғояҳои инсонпарварӣ, сабру таҳаммул ва инқори зӯроварӣ ғанӣ буда, ҳамчун пояи ахлоқии ҷомеа хизмат мекунанд; **чорум**,

бидуни фарҳанги таҳаммулпазирӣ ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди ниҳодҳои демократӣ ва муколамаи иҷтимоӣ таъмин шуда наметавонад; **панҷум**, дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ ва таъсири шабакаҳои иҷтимоӣ зарурати ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ боз ҳам бештар мубрам мегардад (С. 4–6).

Ҳамин тавр, диссертант мубрамияти мавзӯи таҳқиқро дар муқаддимаи рисола хуб, фаҳмо ва бо нуктаҳои асоснок иброз намудааст.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд. Навгонии илмии диссертатсия дар он зоҳир меёбад, ки бори нахуст дар илми иҷтимоӣ-фалсафии тоҷик масъалаи ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҳамчун падидаи низоми иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки ба равандҳои таърихӣ, сиёсӣ ва маънавӣ вобаста аст, ба таври комплексӣ таҳлил шудааст. Натиҷаи омӯзишу пажӯҳиш дар асоси наwgониҳои зерин рӯйи кор оварда шудааст: 1) моҳият ва мазмуни таҳаммулпазирӣ ҳамчун категорияи фалсафии иҷтимоӣ асоснок карда шудааст; 2) асосҳои назариявӣ ва методологии таҳлили фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар заминаи равиши фаъолиятӣ ва арзишӣ муайян гардидаанд; 3) заминаҳои иҷтимоӣ-таърихӣ ва сиёсии ташаккули ин падида дар марҳалаи муосири давлатдорӣ миллӣ мушаххас шудаанд; 4) таъсири ҷаҳонишавӣ, муҳоҷират ва гуногунрангии этникӣ-динӣ ба таҳаввули арзишҳои таҳаммулпазирӣ ошкор гардидааст; 5) нақши сулҳу ваҳдати миллӣ ҳамчун шартӣ бунёдии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ асоснок шудааст; 6) саҳми мероси фарҳангии тоҷику форс дар ташаккули шуури таҳаммулпазирӣ нишон дода шудааст; 7) фарҳанги таҳаммулпазирӣ ҳамчун омилӣ субот, ҳамгироии иҷтимоӣ ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ гардидааст; 8) нақши ниҳодҳои шаҳрвандӣ ва механизмҳои иҷтимоишавӣ дар таҳаввули фарҳанги таҳаммулпазирӣ муайян карда шудааст.

Нуктаҳои асосие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд, ҷолиб ва диққатҷалбкунанда буда, аз муҳтавои бобҳо бармеоянд ва диссертант дар назди худ вазифагузорӣ намудааст, то моҳияти фарҳанги таҳаммулпазирӣ, омилҳои ташаккули он, пояи маънавии он дар мероси тоҷику форс ва робитаи онро бо рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ таҳлил намояд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ бо он собит мешавад, ки дар таҳқиқи диссертатсионӣ аз концепсияҳои илмӣ ва назарии файласуфони классик ва муҳаққиқони ватанию хориҷӣ истифода гардида, методологияи фалсафии иҷтимоӣ – усулҳои таърихӣ мантиқӣ, муқоисавӣ, таҳлилии концептуалӣ ва категориявӣ – ба таври мувофиқ татбиқ шудааст. Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо аз мувофиқати усулҳои таҳқиқ ба ҳадафу вазифаҳо, кофӣ будани сарчашмаҳо (185 номгӯй) ва ҳаҷми интишорот бармеояд. Хулосаи

диссертатсия фарогири муҳимтарин бардоштҳои илмӣ муаллиф буда, ҳар як банди он ба паҳлуи мушаххаси масъалаи таҳқиқӣ бахшида шудааст. Бахши тавсияҳо, ки аз шаш банд иборат аст, имкони истифодаи натиҷаҳои таҳқиқотро дар сиёсати давлатӣ, раванди таълим ва фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ нишон медиҳад.

Аҳамияти назарии таҳқиқ дар он зоҳир мешавад, ки нахустин бор фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҳамчун падидаи иҷтимоӣ-фалсафӣ дар ягонагии ҷанбаҳои назариявӣ, таърихӣ ва амалии он мавриди таҳлили муфасссал қарор гирифтааст. Таҳқиқоти мазкур имконият медиҳад, ки робитаи таҳаммулпазирӣ бо суботи иҷтимоӣ, ҳамгироии миллӣ ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар сатҳи концептуалӣ равшан гардад.

Натиҷаҳои амалии бадастомада дар таҳия ва коркарди дастурҳои таълимӣ аз ҷанбаҳои фалсафаи иҷтимоӣ, ҷомеашиносӣ, фарҳангшиносӣ ва сиёсатшиносӣ, хондани курсу семинарҳои махсус дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мусоидат хоҳанд кард. Ҳамзамон, ҳулосаҳои рисола метавонанд дар таҳияи барномаҳои давлатии таҳкими ваҳдати миллӣ, дар фаъолияти воситаҳои ахбори омма ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҷиҳати тарбияи шаҳрвандии ҷавонон ва пешгирии ифротгароӣ истифода шаванд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсияи Қудратова Мавлуда Нуриддиновна аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, шаш зербоб, ҳулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиёт ва рӯйхати интишорот иборат буда, ҳаҷми умумии диссертатсия 177 саҳифаи чопи компютериро ташкил медиҳад.

Таҳлили қисми муқаддамотӣ ва тавсифи умумии рисола шаҳодат медиҳад, ки муаллиф муҳимияти мавзӯи таҳқиқотро бо далелу асосҳои муътамад нишон додааст. Муқаддима ва тавсифи умумии таҳқиқот бо назардошти талаботи ҷорӣ – мубрамии мавзӯ, дараҷаи омӯзиши он, робитаи таҳқиқ бо барномаҳои мавзӯҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳо, объект ва предмет, доираи хронологӣ, асосҳои назарӣ ва методологӣ, сарчашмаҳо, навгонии илмӣ, нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назарӣ ва амалӣ, эътимоднокиӣ, саҳми шахсӣ, тасвиб ва интишорот – мувофиқи талабот, пурмазмун ва фарогир таълиф гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – **«Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳлили фарҳанги таҳаммулпазирӣ»** ба таҳқиқи заминаҳои назариявии масъала бахшида шудааст. Муаллиф бо таъкид ба адабиёти илмӣ ватанӣ ва хориҷӣ мафҳумҳои «фарҳанг» ва «таҳаммулпазирӣ»-ро ҳамаҷониба таҳлил намуда, равишҳои гуногуни илмиро муқоиса кардааст. Дар зербоби 1.1 **«Таҳлил ва муқоисаи ҷанбаҳои иҷтимоии фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар концепсияҳои илмӣ»** пайдоиши истилоҳ (аз латинии *tolerantia*), ташаккули

фаҳмиши он дар анъанаи фалсафии Ғарб аз давраи Реформатсия то Ҷ. Локк, И. Кант ва Ҷ. Роулс, инчунин решаҳои қадимаи ин ғоя дар фалсафаи Шарқ баррасӣ шуда, равишҳои натуралистӣ, психоаналитикӣ, коммуникативӣ ва этикӣ-аксиологии фаҳмиши таҳаммулпазирӣ аз ҳам ҷудо карда шудаанд.

Дар зербоби 1.2. **«Омилҳо ва шаклҳои ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҷомеа»** мафҳуми «фарҳанги таҳаммулпазирӣ» ҳамчун категорияи мураккаби иборат аз ду унсур – фарҳанг ва таҳаммулпазирӣ таҳлил гардида, шаклҳои байниэтникӣ ва байниконфессионалии таҳаммулпазирӣ, зухуроти таҳаммулнопазирӣ ва омилҳои таърихӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва иҷтимоию иқтисодии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ тавсиф шудаанд.

Ҷиҳати мусбати боб дар он аст, ки таҳаммулпазирӣ ҳамчун падидаи бисёрҷанба – на танҳо сифати ахлоқии шахсият, балки механизми иҷтимоии танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ баррасӣ гардидааст, ки ба таҳқиқ арзиши илмӣ бештар мебахшад.

Боби дуюми диссертатсия ба таҳлили **«Заминаҳои иҷтимоӣ-таърихӣ ва сиёсии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон»** (С. 67–108) бахшида шуда, диссертант онро дар доираи ду зербоб баррасӣ намудааст. Дар зербоби 2.1. боби дуюм **«Шароити иҷтимоӣ-таърихӣ ва сиёсии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар Тоҷикистон»** Муаллиф кӯшиш намудааст, ки масъалаи ташаккулёбии фарҳанги таҳаммулпазирӣро аз нуқтаи назари таърихӣ баррасӣ намуда, марҳалаҳои асосии инкишофи онро – аз равишҳои динӣ-фалсафии Эрони бостон, таҷрибаи давлатдорӣ Ҳахоманишиён ва ирфони асримиёнагӣ то шароити давраи истиқлоли давлатӣ – шарҳ диҳад. Ин ҷиҳат кори илмӣро аз нигоҳи мазмун ғанӣ мегардонад. Диссертант дуруст таъкид мекунад, ки таҷрибаи ҳазорсолаи ҳамзистии тамаддунҳо роҳи муассири таъмини субот маҳз татбиқи фарҳанги таҳаммулпазирӣ мебошад ва тасаввуф яке аз пояҳои асосии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар тамаддуни тоҷику форс ба ҳисоб меравад.

Дар зербоби 2.2. боби дуюм **«Хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии зухури таҳаммулпазирӣ дар амалияи ҷомеаи муосири Тоҷикистон»** қисмати ҷамъбасти боб ҳисобида мешавад заминаҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ташаккули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар давраи истиқлол – сиёсати давлатии таҳкими ваҳдати миллӣ, кафолатҳои конституционӣ баробарҳуқуқии шаҳрвандон ва озодии виҷдон, нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва ниҳодҳои давлатӣ – инчунин омилҳои муосири таъсиррасон ба таври мантиқӣ шарҳ дода шудаанд. Ин ба

хонанда имкон медиҳад, ки тасаввури пурра оид ба шароити ташаккули ин падида пайдо намояд.

Боби сеюми диссертатсия – **«Нақш ва аҳаммияти фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ»** аз ду зербоб иборат аст.

Дар зербоби 3.1 **«Фарҳанги таҳаммулпазирӣ ҳамчун омили таҳкимбахши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон»** фарҳанги таҳаммулпазирӣ ҳамчун унсури ҳамгирозии фазои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва омили таҳкимбахши ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ гардида, нақши давлат ҳамчун таъминкунанда ва дастгири ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар мисоли рушди муассисаҳои фарҳангӣ, воситаҳои ахбори омма, маориф ва соҳибкорӣ нишон дода шудааст.

Зербоби 3.2 **«Самтҳо ва дурнамои рушди фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ»** ба самтҳо ва дурнамои рушди фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ бахшида шуда, дар он равандҳои модернизатсия, шаҳрнишинӣ, муҳоҷират ва рушди шабакаҳои иттилоотӣ ҳамчун омилҳои тақвиятдиҳандаи зарурати таҳаммулпазирӣ таҳлил гардидаанд. Муаллиф ба «парадокси таҳаммулпазирӣ»-и К. Поппер тавачҷуҳ намуда, самтҳои асосии рушди фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар Тоҷикистон – таҳкими ваҳдати миллӣ, афзалияти муколама дар ҳалли низоъҳо, нақши маориф, ниҳодҳои шаҳрвандӣ ва ВАО – муайян кардааст. Ин таҳлил аҳаммияти назариявӣ ва амалии баланди корро таъкид мекунад.

Хулосаи диссертатсияи Қудратова Мавлуда Нуриддиновна аз натиҷаи таҳлили илмӣ бармеояд ва дарки касбии муҳаққиқии ӯро нишон медиҳад. Дар хулоса натиҷаи пажӯҳиш дар панҷ нукта ба тариқи фишурда оварда шуда, шаш тавсия оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо пешниҳод гардидааст. Феҳристи адабиёт фарогири 185 номгӯи сарчашма ва адабиёти илмӣ мебошад.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Довталаби дараҷаи илмӣ мазмуну мухтаво ва нуктаҳои асосии диссертатсияро дар 12 мақолаи илмӣ ба нашр расонидааст, ки аз ин номгӯй 4 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расонида шудаанд. Маводи батабърасида муҳимтарин паҳлуҳо ва мазмунҳои асосии диссертатсияро инъикос намуда, саҳми шахсии диссертантро собит менамояд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Диссертатсияи Қудратова Мавлуда Нуриддиновна ба талаботи «Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводи илмӣ»-и Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (фармони раиси Комиссия аз 27 декабри соли 2024, №493) мутобиқ аст. Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи

«Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 бо тағйиру иловаҳо аз 26-уми июни соли 2023, №295 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Дар баробари дастовардҳои илмӣ ва муҳокимаи натиҷагирӣ ҳамаҷонибаи таваҷҷуҳ, қори диссертатсионии мавриди назар дорои баъзе нуқсонҳои камбудӣ аст, ки ислоҳи онҳо дар таҳқиқи минбаъда аз манфиат ҳамаҷониба нест:

– Дар зербобҳои 1.2 масъалаи ҳудуди таҳаммулпазирӣ – муносибати ҳамаҷониба ба зухуроти таҳаммулнопазирӣ, ифротгарӣ ва ҳушунат – танҳо ба таври гузаро зикр шудааст;

– Муаллиф «тақвият додани ҳувияти миллӣ»-ро ҳамчун омилҳои муносири таъсиррасон ба фарҳанги таҳаммулпазирӣ ном мебарад (С. 108; С. 145), аммо масъалаҳои марказии фалсафии иҷтимоии муносири аст, мавриди таҳлили махсус қарор нагирифтааст;

– Муҳоҷират дар рисола борҳо ҳамчун омилҳои таҳаввули арзишҳои таҳаммулпазирӣ зикр мешавад, вале ҳамаҷонибаи «берунии» масъала таҳлил нашудааст;

– Дар матни диссертатсия ғалатҳои имлоӣ ва услубӣ ба назар мерасанд.

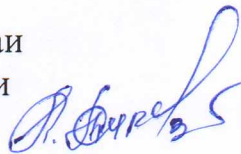
Эронҳои зикргардида ислоҳпазир буда, ҳамаҷонибаи он ҳамаҷонибаи таъсиррасондоранд. Ислоҳи онҳо ҳамаҷонибаи таҳия ва нашри монография арзиши илмии қори диссертатсиониро боло мебарад.

Автореферат ва мақолаҳо, ки диссертант доир ба мавзӯи мавриди таҳқиқ ба таърифи расонидааст, мазмуну муҳтавои асосии диссертатсияро пурра фаро гирифтаанд. Қори диссертатсионии мазкур ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмии 6D020100 – Фалсафа (6D020106 – Фалсафии иҷтимоӣ) ҳамаҷониба мувофиқат менамояд.

Ҳулоса, соҳтор ва мазмунҳои диссертатсияи Қудратова Мавлуда Нуриддиновна дар мавзӯи «Таҳаққули фарҳанги таҳаммулпазирӣ дар ҳамаҷонибаи муносири Тоҷикистон (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ)», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020100 – Фалсафа (6D020106 – Фалсафии иҷтимоӣ) пешниҳод гардидааст, қори анҷомёфта донишдони мумкин аст, ки дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расидааст. Рисола ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020100 – Фалсафа (6D020106 – Фалсафии иҷтимоӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи
фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи техникии
Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ

Раҷабализода Ф.Р.

Суроға: 735100, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ноҳияи Рӯдакӣ, ҷамоати деҳоти
Роҳатӣ, деҳаи Нилкон, хонаи 423. Тел.: (+992) 907754360. E-mail:
Rajabaliyevich-83@mail.ru

Имзои Раҷабализода Ф.Р.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи
академик М.С. Осимӣ

Қодирзода Н.Ҳ.

Суроғаи муассиса:

Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734042,

ш. Душанбе, хиёбони академикҳо Раҷабовҳо 10

info@ttu.tj, ttu@ttu.tj

+992 (372) 21-35-11

«03» 09 соли 2026